

Ιστορικά πρόσωπα στην περιοχή της Θεσσαλονίκης

Δήμητρα Ακτσελή

Η πληθυσμιακή και οικονομική ανάπτυξη που γνώρισε η Θεσσαλονίκη ήδη από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της από τον βασιλιά Κάσσανδρο οφειλόταν στον μεγάλο αριθμό κατοίκων που συγκεντρωνόταν στην πόλη, αλλά και στα πλεονεκτήματά της, κυρίως όσον αφορά τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Παρόλα αυτά, στα χρόνια των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου, η Θεσσαλονίκη δεν αποτελούσε τόπο διαμονής των διοικητών της, οι οποίοι εξακολουθούσαν να βρίσκονται στα βασιλικά κέντρα της Πέλλας, των Αιγών και της Πύδνας. Μετά το 148 π.Χ. η πόλη ενσωματώνεται στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία ως πρωτεύουσα της ρωμαϊκής επαρχίας της Μακεδονίας. Η επαρχία απέκτησε μεγάλη σημασία για τη Ρώμη και η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε το κέντρο από όπου πραγματοποιούνται οι επεμβάσεις σε ολόκληρο τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο. Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με τον φυσικό πλούτο της περιοχής, το ανεπτυγμένο εμπόριο, την πνευματική και πολιτιστική ακμή και τις δυνατότητες επικοινωνίας μέσα από το λιμάνι, τον πλωτό Αξιό και τους οδικούς άξονες, κατέστησαν τη Μακεδονία πολύ αγαπητή και περιζήτητη στη ρωμαϊκή αριστοκρατία. Η Θεσσαλονίκη ορίζεται η έδρα του *proconsul* (ανθύπατος), ενώ εκδίδει δικό της νόμισμα με την αναγραφή «Θεσσαλονίκη» στα ελληνικά, αντίθετα με άλλες πόλεις, όπου το όνομα γραφόταν μόνο στα λατινικά. Από τους διοικητές της Μακεδονίας που είχαν έδρα τους τη Θεσσαλονίκη, επιφανείς ήταν ο Μέτελλος, ο Λούκουλλος και ο Κράσος που ήταν στρατιωτικοί, ο Δρούσος, πολιτικός αντίπαλος του Γάιου Γράκχου, ο Βρούτος, ο ηγέτης των «ελευθερωτών» και ο συγγραφέας Πωλλίων. Από το 58 π.Χ. άλλωστε, εγκαταστάθηκε στην πόλη και ο Κικέρων, αφού υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει τη Ρώμη, εξαιτίας αντιθέσεων που είχε με το δήμαρχο της Κλώδιο.

Στον εμφύλιο πόλεμο της Ρώμης (49–31 π.Χ.), η Μακεδονία γίνεται το επίκεντρο των συγκρούσεων και η Θεσσαλονίκη βρίσκεται στο κέντρο του ανταγωνισμού των αντιμαχόμενων πλευρών: την Μακεδονία καταλαμβάνουν διαδοχικά ο Πομπήιος, ο Καίσαρας, ο Βρούτος, ο Μάρκος Αντώνιος. Όταν το 42 π.Χ., με την ήττα των δημοκρατικών, η Θεσσαλονίκη σώζεται από βέβαιη καταστροφή, υποδέχεται τους νικητές Αντώνιο και Οκτάβιο πανηγυρικά, με την ανέγερση μιας τιμητικής αψίδας στην πύλη του Βαρδαρίου και κόβει αναμνηστικά μετάλλια για το γεγονός. Έτσι, ανταμείβεται με την παροχή πολλών προνομίων και ουσιαστικής αυτοδιοίκησης: δίπλα στον ανθύπατο υπάρχει Εκκλησία του Δήμου με άρχοντα τον Πολιτάρχη και συνέδριο επαρχίας με πρόεδρο τον

Μακεδονίαρχη. Με δικούς της νόμους και νομοθετική και δικαστική εξουσία αυτόνομου κράτους, η Θεσσαλονίκη εξελίσσεται σε σημαντικό αστικό κέντρο, με μια ιδιαίτερη κοσμοπολίτικη φυσιογνωμία πολυεθνικού χαρακτήρα, όπου όμως το ελληνικό στοιχείο υπερτερεί σημαντικά.

Η Θεσσαλονίκη ήταν η πόλη που ένωνε δύο κόσμους, την Ανατολή, όπου συνυπήρχαν λαοί και πολιτισμοί, με την Ευρώπη, όπου κυριαρχούσε η Ρώμη. Δεν είναι τυχαία, λοιπόν, η επιλογή της από τον Απόστολο Παύλο, για να μεταφερθεί ο Χριστιανισμός από την Ανατολή στη Δύση και η ονομασία της από τον ίδιο ως «Χρυσή Πύλη», μέσα από την οποία έγινε γνωστός ο Χριστιανισμός στην Ευρώπη. Μια από τις πρώτες οργανωμένες χριστιανικές κοινότητες ιδρύθηκε στην πόλη, γεγονός που αποδεικνύει την πνευματική καλλιέργεια των κατοίκων της. Στα μέσα του 1ου αιώνα ο Απόστολος Παύλος δίδασκε τρεις εβδομάδες στην εβραϊκή συναγωγή της πόλης: οι Εβραίοι όμως της Θεσσαλονίκης δεν είδαν με συμπάθεια το κήρυγμά του και έτσι φυγαδεύτηκε από την πόλη. Επισκέφθηκε την Θεσσαλονίκη το 57 μ.Χ., άρρωστος και ταλαιπωρημένος, όπου και παρέμεινε πολλούς μήνες, στηρίζοντας με την παρουσία του την πρώτη χριστιανική εκκλησία στον ευρωπαϊκό χώρο.

Στα αυτοκρατορικά χρόνια η Θεσσαλονίκη αποκτά το δικαίωμα στην άσκηση επαρχιακής αυτοκρατορικής λατρείας σχετικά όψιμα, ωστόσο, είναι επιβεβαιωμένο, πως ήδη από τα χρόνια του Αυγούστου η λατρεία αυτή κατέχει σημαντική θέση στην θρησκευτική ζωή της πόλης. Ναός προς τιμή του Καίσαρα, για τον οποίο μας πληροφορεί μια επιγραφή, καθώς και η έκδοση σειράς νομισμάτων κοσμημένα με τον θεοποιημένο στρατηγό πιστοποιούν την ύπαρξη της λατρείας του στην εποχή του Αυγούστου.

Η παρουσία των αυτοκρατόρων γίνεται αισθητή μέσα από τις επιστολές τους και κυρίως μέσα από τις τιμητικές και αναθηματικές επιγραφές, καθώς και των ανδριάντων που στήθηκαν προς τιμήν τους. Αποκαλύφθηκε μεγάλος αριθμός σημαντικών αυτοκρατορικών αγαλμάτων εξαιρετικής τέχνης και πρόσφατα ένας πρώιμος αυτοκρατορικός ναός, ανοικοδομημένος από τα μέλη ιωνικού ναού αρχαϊκών χρόνων. Το άγαλμα του Αυγούστου [ΜΘ 1065] αποδίδει τον αυτοκράτορα σε ηρωική γυμνότητα, με το ιμάτιο τυλιγμένο γύρω από τους γοφούς του, ενώ στο υπερυψωμένο δεξί χέρι θα κρατούσε δόρυ ή σκήπτρο. Από τον ίδιο χώρο προέρχεται και το ακέφαλο άγαλμα που απεικόνιζε πιθανότατα τον Κλαύδιο [ΜΘ 2467, 2468]. Ο θωρακοφόρος ανδριάντας ΜΘ 1527, 1529 αποδίδει τον αυτοκράτορα Αδριανό και ο ανδριάντας ανήκει σε μια σειρά θωρακοφόρων Αδριανών, όπου ο θώρακας αποτελεί φορέα μηνυμάτων – καθώς πρόκειται για τον κατεξοχήν αντιπολεμικό αυτοκράτορα. Στην περίπτωση του θωρακοφόρου ανδριάντα του Μουσείου Θεσσαλονίκης, οι Νίκες που στολίζουν τρόπαιο και ο γονατιστός δίπλα στον αιχμάλωτο παραπέμπουν σε λάφυρα νικηφόρας εκστρατείας και στον Αδριανό ως θριαμβευτή αυτοκράτορα. Η αποσπασματική κεφαλή του Τίτου [ΜΘ 882] αποδίδει τον αυτοκράτορα με καλυμμένο το κεφάλι, υπογραμμίζοντας έτσι την εικόνα του ως ανώτατου θρησκευτικού λειτουργού.

Ακόμη κι αν δεν σώζεται ο ανδριάντας του αυτοκράτορα Αντωνίνου Πίου (148–161 μ.Χ.), διατηρείται τμήμα από την ενεπίγραφη μαρμαρίνη επένδυση του βάθρου του [ΜΘ 10137], από την οποία πληροφορούμαστε, πως το άγαλμα στήθηκε μετά από ψήφισμα των αντιπροσώπων του Αττικού Πανελληνίου, μέλος του οποίου ήταν και η Θεσσαλονίκη. Άλλωστε, σημαντικό θα ήταν και ένα κτίσμα προς τιμήν του ίδιου αυτοκράτορα, από το οποίο έφτασε ως τις μέρες μας μόνο τμήμα ενός ιωνικού επιστυλίου με αναθηματική επιγραφή [ΜΘ 821]. Τέλος, μια άλλη επιγραφή αναφέρεται τιμητικά στον Κλαύδιο [ΜΘ 1766] και πιθανόν θα αποτελούσε επένδυση του βάθρου του ανδριάντα του, ο οποίος ωστόσο δεν βρέθηκε.

Με την αυτοκρατορική λατρεία συνδέεται και η λατρεία του θεού Φούλβου, για τον οποίο θεωρείται πως ταυτίζεται με τον πρόωρα χαμένο γιο του Μάρκου Αυρήλιου ή του Αντωνίνου Ευσεβούς. Ο ναός του θεοποιη-

μένου Φούλβου δεν έχει εντοπιστεί ως τώρα, ωστόσο σώζεται μια μεγάλη σειρά τιμητικών βωμών, για τους ιερείς της λατρείας του [ΜΘ 1698].

Την ίδια εποχή αναβιώνει η λατρεία του θεοποιημένου Μ. Αλεξάνδρου και μελών της οικογενείας του· από ένα πολυπρόσωπο σύνταγμα αγαλμάτων στα βόρεια της ρωμαϊκής αγοράς διατηρούνται μόνο οι ενεπίγραφοι ορθοστάτες του βάθρου [ΜΘ 885, ΜΘ 879, ΜΘ 884], όπου ο Μ. Αλέξανδρος αναφέρεται ως γιος του Δία. Με την αναβίωση της μνήμης του Μ. Αλεξάνδρου εκφράζεται μια τελευταία αναλαμπή της διατήρησης του μακεδονικού εθνικού φρονήματος.

Κατά τη διάρκεια της ακμής της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας η Μακεδονία και η Θεσσαλονίκη δεν είχαν πολιτική αυτοτέλεια και εθνική ανεξαρτησία, φρόντισαν όμως μέσα στο πλαίσιο της ρωμαϊκής διοίκησης να δημιουργήσουν σωματεία, συλλόγους, συνδέσμους και θιάσους, τα μέλη των οποίων επιλέγονταν αυστηρά ανάμεσα στους ομοεθνείς υπηκόους. Οργανώσεις λατρευτικές, αθλητικές, επαγγελματικές και ψυχαγωγικές ακολουθούσαν τη δομή οργάνωσης των αρχαίων ελληνικών πόλεων και συχνά έφθαναν πανίσχυρα με τη μορφή των συντεχνιών έως το Βυζάντιο.

Με την εγκατάσταση της Τετραρχίας το 293 μ.Χ. η Μακεδονία διαιρέθηκε σε δύο τμήματα. Η Θεσσαλονίκη έγινε πρωτεύουσα του «πρώτου» τμήματος, που περιελάμβανε την περιοχή ανάμεσα στους ποταμούς Νέστο και Πηνειό. Το 305 μ.Χ. εγκαθίσταται στην πόλη ο Γαλέριος Βαλέριος Μαξιμιανός, διοικητής και καίσαρας της περιοχής, από όπου θα διευθύνει με επιτυχία τους πολέμους κατά των βορείων γειτόνων της αυτοκρατορίας. Στα χρόνια του Γαλέριου, η πόλη εξωραϊσθηκε με πολλά και σημαντικά δημόσια κτίρια, όπως το ανάκτορο του καίσαρα, το κυκλικό μνημείο της Rotonda, τον ιππόδρομο, διάφορα δημόσια κτίρια στην Αγορά. Η πόλη απέκτησε τεράστια φήμη, καθώς αποτελούσε ουσιαστικά την πρωτεύουσα του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους. Στον 4ο αιώνα υπάρχουν στην πόλη πολλοί χριστιανοί και πολλές χριστιανικές εκκλησίες οργανωμένες κατά τα πρότυπα της διδασκαλίας του Απόστολου Παύλου. Την εποχή αυτή συνελήφθη, φυλακίστηκε και θανατώθηκε ο Αγ. Δημήτριος, ο οποίος είχε φθάσει σε υψηλά αξιώματα του ρωμαϊκού στρατού, κατηγορήθηκε ως υπεύθυνος της ήττας του δημοφιλούς μονομάχου Λυαίου από τον χριστιανό μαθητή του, Νέστορα.

Το 324 μ.Χ. ο Μ. Κωνσταντίνος επιλέγει τη Θεσσαλονίκη ως ορμητήριό του στον πόλεμο κατά του γαμπρού του, Λικίνιου· ενισχύει τα τείχη της πόλης και χτίζει τεχνητό λιμάνι για το στόλο του στην περιοχή όπου σήμερα βρίσκονται τα «Λαδάδικα».

Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος καθιστά το 380 έδρα τη Θεσσαλονίκη στους πολέμους κατά των Γότθων και παράλληλα προσηλυτίζεται στον χριστιανισμό. Το 390 όμως, με αφορμή τον ξεσηκωμό των κατοίκων κατά της γοτθικής φρουράς και τον θάνατο του αρχηγού της Βουτέρικου διατάζει τη σφαγή 7000 Θεσσαλονικέων στον ιππόδρομο της πόλης. Με το θάνατο του Θεοδόσιου και το διαμελισμό του ρωμαϊκού κράτους σε Ανατολικό και Δυτικό και με έδρες την Κωνσταντινούπολη και τη Ρώμη αντίστοιχα, ξεκινά η βυζαντινή αυτοκρατορία, διάρκειας πάνω από χίλια χρόνια, μέσα στα οποία η Θεσσαλονίκη θα διαδραμάτιζε και πάλι κυρίαρχο ρόλο.

Βιβλιογραφία

Α. Παπαγιαννόπουλος, Ιστορία της Θεσσαλονίκης (εκδόσεις Ρέκος), 1982.

Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη (εκδ. Δ. Γραμμένος), Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 2003, σποράδην.